

Türkiye’de Halk Eğitimi Alanında Yapılan Önemli Girişimler

İsmail Özer¹

Özet

İnsanoğlu çevreyi tanımak, denemek, biriken deneyim ve bilgilerini yakınlarına aktarmak alışkanlığını yeteneğini kazanmış sürekli bir öğrenme ve öğretme yani eğitim süreci içinde yaşamıştır. Eğitim, bireyde kişiliğin gelişmesine yardım ederek, gelecekteki yaşantısında lüzumlu olacak bilgi, beceri ve davranışları kazanma sürecidir. Halk eğitimi herkes için her zaman, her yerde, her hal ve şartta yapılacak eğitim demektir. Halk eğitimi okul eğitimi dışında yurttaşların çalışma gücünü arttırmak yaşayış seviyesini yükseltmek, milli ve insani meziyetlerini geliştirmek amacıyla yapılan, eğitim öğretim çalışmalarıdır. Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar geçen sürede Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye ve Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye gibi cemiyetler halk eğitimi alanında önemli başarılarla imza atmışlardır. Bu dönemde kurulan cemiyetlerin içerisinde en önemlisi ise Türk Ocaklarıdır. Bu cemiyet halk eğitimi konusunda kendisinden sonra kurulan Halkevleri gibi birçok teşkilata da öncülük etmiştir.

Giriş

Toplumsal bir değişimi meydana getirmek veya hızlandırmak; özellikle de hurafeler ve cehaletle sarılmış bir toplumu harekete geçirmek için itici bir kuvvete ihtiyaç vardır. Eğitim, toplumu daha üstün bir yaşama düzeyine ulaştırmak için gerekli bilgileri, yeni düşünce ve teknikleri veren dinamik bir kuvvettir. Yalnız çocukların eğitimi ile yetinmek, halkın büyük çoğunluğunu her doğan günle bir önceki gün arasında bilgi yığına eklenen yeniliklerden uzak tutmak, bir başka deyişle çağının dışında bırakmak demektir. Hayat aralıksız bir öğrenimle doldurulmalı ve zenginleştirilmelidir. Bunu verecek olan araç ise halk eğitimidir (Türk 1968).

1 Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Cumhuriyet Yerleşkesi, 52200, Altınordu, Ordu. E-Posta: ismailozer@odu.edu.tr ORCID: 0000-0001-5910-4216

“Kitle eğitimi”, “yetişkinler eğitimi”, “yığın eğitimi”, “toplum eğitimi”, “temel eğitim”, “sosyal eğitim”, “yaygın eğitim” vb. adlar altında çalışılan (Geray 1987) halk eğitimi kavramı üzerinde tüm dünyada uzlaşılan genel bir tanım yoktur. Hatta halk eğitim konulu kongre ve çalışmalarda dahi tanım üzerinde tam bir uzlaşa sağlandığı ifade edilemez. En genel ifade ile toplumun her seviye ve kesimindeki fertlerine, tespit edilen ihtiyaçlara göre hazırlanmış programlar şeklinde sunulan, toplumun tümüne hitabeden, fertlere gerekli milli ve insani değerler veren, onların sosyal, kültürel ve ekonomik yönden ilerlemelerine yardım eden, toplumsal gelişmelere katılmaları için gerekli olan tavır ve davranışları kazanmalarına da yardımcı olan teşkilatlı, sistemli ve devamlı okul dışı eğitim, öğretim ve rehberlik faaliyetidir (Halk Eğitim Yılığ 1973). Devletin diğer alanlarındaki gelişmelerinde öncü rol üstlenecek olan sosyal gelişme için toplumun gelişmesi ve kalkınması gerekmektedir. İşte bu yüzden halkın devlet için temel dinamik olduğunun anlaşılması ile örgün eğitimden yoksun kalanların yeterli bir eğitsel düzeye getirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Geray 1987). Dünyada milletleri refaha ve mutluluğa ulaştırmayı amaçlayan çok çeşitli kalkınma yolları ve sistemleri mevcuttur. Bu sistemler, her memleketin idari sosyal ve ekonomik yapısına göre değişmektedir. Halk eğitimi de her ülkenin kabul ettiği eğitim anlayışı ve amaçlarına göre planlanmakta ve uygulamaya geçirilmektedir (Kurt 2020).

1-Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye ve Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye

Örgün eğitim ve halk eğitimi gibi kavram ve olgular modernleşme ile ortaya çıktığı için Türkiye’de halk eğitimi meselesini incelerken başlangıç noktası olarak klasik dönem Osmanlıdan başlanarak örneğin Terbiye Ocağı’na değinilmesi doğru bir yaklaşım tarzı olmayacağı kanaatinden hareketle halk eğitim kurumlarının gelişmelerini Tanzimat’tan başlayarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Tanzimat döneminde eğitimin gelişmesi, okur-yazarlığın artması gazete ve kitap yayımını arttırırken halk eğitimi alanında önemli gelişmeler yaşanmış ve yeni kurumlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Takvim-i Vekâyi ile başlayan süreçte çıkan resmî ve gayri resmî gazeteler halkın bilinçlenmesi ve eğitimi açısından çok önemliydi. Artık Osmanlı Devletinde de kamuoyu kavramı ve cemiyet gibi sivil örgütlenmeler konuşulur ve tartışılır hale gelmiştir (Gümüşsoy 2007) Tanzimat’ın getirdiği geniş çaptaki modernleşme hareketiyle Osmanlı Devletinde eğitimi yeniden düzenleme, bilim ve teknikte ilerleme hedefine yönelik olarak meclis ve encümen adı altında bazı resmi teşekküller kurulmuştur. Bazı Osmanlı aydınları mesleki olmayan, statü ve şekil itibariyle devlet tarafından daha önce kurulmuş meclis ve encümenlerden farklı yapıda olan Cem’iyyet-i İlmiye-i Osmaniye adlı bir cemiyet kurmaya karar vermişlerdir. Petersburg sefiri

Halil Bey'in imzasını taşıyan bir dilekçe ile sadarete başvurulması üzerine 24 Mayıs 1861'de çıkan irade-i seniyye ile cemiyetin çalışmasına izin verilmiştir (İhsanoğlu 1993). O tarihe kadar gördüğümüz teşekküller devlet tarafından teşkil olunmuş ve devletin maarif politikasına uygun olarak çalışmalarda bulunmuş kuruluşlardır ki 1856 yılında kurulan ve devlet tarafından da desteklenen ilk mesleki cemiyet olan "Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane" bunlardan birisidir. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye bu bakımdan kendinden önce faaliyet gösteren bu kuruluşlardan farklılık göstererek özel bir cemiyet olarak kurulmuştur (İhsanoğlu 1994). Cemiyet-i İlmiye, Batı tarzı akademi düşüncesinden farklı bir niteliktedir. Zira ilmi araştırmayı hedef alan bilim insanlarının oluşturduğu Batı akademileri yanında Osmanlı ilmi cemiyetleri Avrupa kültürünü tanıma imkanı bulan, lisan bilen, aydın devlet adamlarının oluşturduğu, halkı aydınlatmak yenilikleri tanıtmak maarifi yaymak gayesini güden ve bu hususta neşriyat yapan müesseselerdir. Cemiyetin faaliyetleri, Avrupa'da gelişen modern bilimleri genç aydınlara tanıtmak şeklinde özetlenebilir (İhsanoğlu 1987). Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye, Osmanlı tarihinde kütüphane ve kıraathane gibi halk eğitimi alanında ilklere imza atmış önemli bir kurum olmuştur. Tanzimat döneminde halk eğitimi konusunda yeni ve farklı bir girişim olan kıraathane Osmanlı okurunu süreli yayınlar ve batı düşüncesi ile buluşturmuştur. *"Beyana hacet olmadığı üzere ulûm ve maarif yalnız mektep ve medresede tahsil olunmayıp bunların insanlar arasında yayılması çeşitli araçlarla olur"* diyerek okuma-yazma oranını arttırmayı amaçlayan cemiyet kurucularından Münif Paşa kıraathanenin önemine dikkat çekmiştir. Cemiyet, yayın organı olan Mecmua-i Fünûn ilk bilimsel dergi sıfatıyla çağdaş eğitim, bilim ve kültür aktarımında önemli rol oynamış ve yeni bir devir açmış ancak maddî problemler yüzünden Haziran 1867'de kapanmıştır.

Tanzimat'tan sonra kurulan ilmî cemiyetler içerisinde halk eğitimini ana düstur edinen ikinci cemiyet ise Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye olmuştur. Büyük Çarşı'da çalışan esnaf çıraklarının çarşı açılıncaya kadar zamanlarını değerlendirerek onlara okuma yazma, hesap öğretmek, ahlâki ve sosyal terbiye vermek amacıyla harekete geçen Yusuf Ziya Paşa, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Vidinli Tevfik Paşa, Sakızlı Ahmed Esad Paşa, Namık Kemal ve Ali Naki Efendi tarafından, yoksul ve geri kalmış Müslüman halk çocuklarının eğitim ve öğretimine yardımcı olmak üzere 30 Mart 1864 tarihinde Cem'iyyet-i Tedrisiye-i İslamiyye adlı bir cemiyet kurulmuştur (Gümüşsoy 2007). Cemiyet mekteplerinde dersleri fahri olarak cemiyet üyeleri veriyordu. Üç sınıftan oluşan mektepte okuma yazma, ilmihal, Kur'an, Türkçe gramer, kompozisyon, matematik, tarih ve coğrafya gibi dersler okutuluyordu. Kitap ve her türlü ders malzemesi öğrencilere parasız sağlanmaktaydı. Türkiye'de

ilk halk mektebi sayılan bu çırak mekteplerinin eğitimi 1864’ten 1873’e kadar sürmüştür (Ayhan ve Maviş 1994).

Cemiyetin en önemli faaliyetlerinden biri de örgün eğitim konusudur. Yıllardan beri tartışılan medreselerin ıslahı meselesini sistemli bir şekilde ele alan cemiyet Beyanülhakk Gazetesi’nin ilk sayılarından itibaren bu konuya öncelik vererek medresenin hukuki ve mali esaslarını hür bir anlayışla tespite çalışmış, buralarda okutulacak derslerin müfredatını, genel ve özel öğretim metotlarını belirleyen makaleler yayımlamıştır. 13 Şubat 1910 tarihinde neşredilen Medaris-i İlmiyye Nizamnamesi’nin hazırlanmasında cemiyetin önemli katkıları olmuştur (Ayhan 1993). Cem’iyyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye, ilk okuma ve yazma öğretimi tarihi açısından önemli bir cemiyettir. Gerek cemiyetin, gerekse daha sonraları cemiyet üyesi kişilerin yayımladığı elifba kitapları, ilk okuma ve yazma öğretim yöntemleri açısından yenilik sunmuştur (Şahbaz ve Bağcı 2008). Ülkemizde ilmî cemiyet geleneğinin ilk örneklerinden olan, eğitimin yaygınlaştırılması, halkın cehaletten kurtarılması ve nihai hedef olarak Batılılaşmayı kendisine düstur edinen Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ve Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye önemli başarılarla imza atmışlardır. Kişisel gayretlerle kurulan bu iki cemiyet devletten çok az destek görmüş, varlıklarını üyelerin aidatları ile devam ettirmeye çalışmışlardır. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye; ilk bilim dergisi sayılan yayın organı, modern kütüphanesi, yerli-yabancı gazete ve dergilerin takip edilebildiği kiraathanesi ve halka açık ders ve konferansları ile adeta bir bilim yuvası olmuştur. Darülfünûn kurulması fikri de burada ağırlık kazanmıştır. Cem’iyyet-i Tedrisiyye-i İslâmiyye ise bir hayır kuruluşu sıfatıyla yola çıkmış Darüşşafaka’nın açılışından sonra zamanla vizyonu genişleyerek bir eğitim yuvası haline gelmiştir. Bu başarılı girişimlerden sonra başa gelen felâketlerin kaynağının eğitimsizlik olduğu görüşünden hareketle 1870’lerden itibaren ve II. Abdülhamid döneminde Namık Kemal, Ahmed Midhat Efendi, Ziya Paşa, Ebuzziya Tevfik, Münif Paşa, Sait Paşa ve Ahmed Rıza Bey gibi bazı ünlü kişilerin gayretleriyle bu yöndeki çalışmalar devam etmiştir. Namık Kemal, dönemin eğitim sorunları ile yakından ilgilenmiş ve M. Kemal Atatürk’ü de vatanperver görüşleriyle etkilemiştir (Gümüşsoy 2007).

Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e kadar halk terbiyesi bakımından devletin ciddi bir girişimi olduğunu söylemek çok zordur. 1912 Balkan Savaşı’nı takip eden devrede, halkla meşgul olmak bir kısım aydınlar için önemli bir mesele haline geldi. Aydınlar, ilk önce halkın konuşma diliyle aydınların halka doğru gitmesini savundular (Gedikoğlu 1953). Bu dönemde halk terbiyesiyle geniş bir programa göre uğraşan kurumlar göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki olan İttihat ve Terakki Cemiyeti; siyasî bir kurum olmakla birlikte eğitim meselesini birinci planda düşünüp Meşrutiyet’i takip eden yıllarda

Türkiye'nin büyük şehirlerinde “İttihat ve Terakki Mektebi” adıyla ücretsiz okullar açmıştır. Ayrıca kulüplerinde halka mahsus gece dershaneleri açmış halka ücretsiz dersler verilmiştir. Bu devre ait milli bir kurum da Milli Talim ve Terbiye Cemiyetidir. 1 Ağustos 1915 tarihiyle basılan nizamnamesinde halkçılık gayesini içeren maddeler göze çarpmaktaydı Mesela cemiyetin amacı “*faal ve müteşebbis unsurlar yetiştirmek için her türlü eğitim faaliyeti*” olarak belirtilmişti (Baltacıoğlu 1950).

2-Türk Ocakları

I. Meşrutiyet'in ilanı ve akabinde 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı dolayısıyla Kanun-ı Esasi'nin askıya alınması aydınlar arasında büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen bu uzun süre içerisinde Sultan II. Abdülhamit'in sıkı takibine rağmen meşrutiyet yolunda bazı gizli faaliyetler yürütülmüş ve cemiyetler kurulmuştur. İlk örgütlenmiş muhalefet grubu 1889'da kurulmuş olan İttihat ve Terakki olmuştur. Cemiyet İstanbul'daki sivil ve askeri yüksekokul öğrencileri arasında taraftar kazanarak süratle büyümüştür. Reval Mülakatında, Rusya ile İngiltere'nin, Makedonya'nın Osmanlı Devleti'nden ayrılması üzerinde anlaştıkları şeklindeki bir duyum üzerine içlerinde Enver Bey'in de bulunduğu bir kısım İttihatçı dağa çıkarak ayaklanmış nitekim ayaklanmanın genişlemesinden çekinen Sultan II. Abdülhamit 24 Temmuz 1908 tarihinde Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koyarak Meşrutiyet'i yeniden ilan etmek zorunda kalmıştır.

II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamında nispi bir rahatlık meydana gelmiş ve bu dönemde birçok dernek, gazete ve dergi kurulmuştur. 25 Mart 1912'de açılan Türk Ocağı, II. Meşrutiyet Devrinde kuruluş sırasına göre, 1908'de kurulan Türk Derneği ve 1911'de kurulan Türk Yurdu'ndan sonra aynı görüşleri benimseyip savunan milliyetçi derneklerin üçüncüsü olup Türkçü derneklerin en uzun ömürlüsü ve en etkilisi olması açısından yakın tarihimizde önemli bir yere sahiptir (Akyüz 1986). “Türk Ocağı Nizamname-i Esas ve Dâhiliyesi”ne göre cemiyetin amacı şöyle belirtilmiştir: “*Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimaî, iktisadi seviyelerinin terakki ve i'tilâsıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır... Cemiyet maksadını elde etmek için Türk Ocağı adlı klüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip ve risaleler neşrederek mektepler açmaya çalışacaktır* (Nizamname 1328).

Türk Ocakları zamanının bir nevi üniversitesi niteliğinde idi. Ağaoglu Ahmet, Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali, Halim Sabit gibi kıymetli hocaların toplanma merkezleri Türk Ocakları olmaktadır. Türk Ocakları, Osmanlı Devleti içerisinde döneminin en ileri, yüzü batıya dönük, uygar, halkçı ve milliyetçi kuruluşlarıydılar (Baydar 1968). Aynı zamanda Şevket Süreyya

Aydemir’in de ifadesiyle “*Türk Ocağı o zamanki genç neslin ruhunda hele Balkan Harbinin yarattığı ruh depresyonları safhasında açtığı bayrak ile hakikaten kurtarıcı etkileri olan ülkücü bir merkezdi*” (Aydemir 1973). İstanbul 16 Mart 1920’de işgale uğradığında İngilizlerin Türk Ocağına da baskın yapması ve Yunan ordusunun işgal bölgelerinde ilk olarak askeri tesisleri ve Türk Ocaklarını denetim altına almaları bu ocakların gücünden çekinildiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Türk Ocakları Milli Mücadele döneminde milli uyanışı sağlamak için çalışmış ve bu mücadelede en ön safta yer almışlardır. İsmet İnönü’nün de belirttiği gibi “*Türk Ocakları Millî Mücadeleden sonra Halk Partisi Hükümetinin geniş yardımı, teşviki ve alâkası ile bütün memlekette yayılmıştır. Türk Ocaklarının istediği her mülk emvali metrukeden, ya bedelsiz veya az bir bedelle tercihan verilmiş ve hazinenin geniş yardımlarını görmüştür. Bu yardım, teşvik ve alâkada Atatürk’ün faaliyetleri Hükümetin gayretlerini geçecek derecede idi*” (TBMM 1951). Bu yardımlar 1925 yılında bakanlar kurulu kararıyla da resmi bir mahiyet kazanmışlardır (BCA 30.18.1.1/13.26.4).

Mustafa Kemal Atatürk yurt gezilerinde Türk Ocakları’na ayrı bir ilgi göstererek hemen her gittiği şehirde ocakları ziyaret edip ayrı adlar altında çalışan derneklerin Türk Ocağı adı altında birleşmelerini, öğretmen ve gençlerin ocaklarda toplanmalarını tavsiye etmiştir (Karaer 1992). Mustafa Kemal Atatürk 20 Mart 1923 tarihinde Konya Türk Ocağında şunları ifade etmiştir: “*Bir milletin namuslu bir varlık, saygıya değer bir mevki sahibi olması için, o milletin yalnız âlim ve fen bilginin bulunması yeterli değildir. Her ilmin her şeyin üstünde bir niteliğe sahip olması lazımdır ki o da milletin belli ve olumlu bir karaktere sahip bulunmasıdır. Böyle bir kişiliğe sahip olmayan fertler ve böyle fertlerden oluşmuş milletler hiçbir zaman gerçek bir devlet oluşturamazlar. Böyle milletler, birer bozguncu ocağı olurlar. Benim bildiğime göre memleketimizde çok yıllardan beri açılmış ve hala kutsal ateşlerle yanan ve alevi her taraftar olanın kalp ve vicdanını aydın kılan Türk Ocaklarının temel amacı millete böyle olumlu bir huy vermektir*” (Söylev 2006).

23 Nisan 1927’de Türk Ocaklarının Dördüncü Kurultayında Türk Ocağının tüzüğünde bazı değişiklikler yapılmış üçüncü madde “*Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkûrelerini takip eden Türk Ocağı, bu mefkûreleri tahakkuk ettirmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraberdir*” şeklinde düzenlenmiştir. 1927 yılından sonra CHP’nin bir kültür şubesi haline gelen Türk Ocakları bir devlet kuruluşu gibi muamele görmüş, devletin yardımları da giderek artmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, 24 Nisan 1924 günü Türk Ocakları Kurultayı delegelerinden oluşan bir heyeti kabulünde “*Yeni Türk Devleti’nin kuruluşunda en çok Türk Ocaklarına güvendiğini*” 26 Nisan 1925 günü Türk Ocakları II. kurultayında “*Türk*

Ocağı gibi sosyal kuruluşlara ihtiyacı olduğunu ve bu boşluğun Türk Ocakları tarafından doldurulduğunu ve Türk inkılabının Ocaklara dayandığını” 26 Nisan 1926’da Türk Ocakları III. kurultay delegelerine ise *“inkılâpların halka anlatılmasında ocakların büyük hizmeti olduğunu”* söylemiştir. Nitekim 27 Nisan 1930 tarihinde toplanan VI. Kurultaya da bizzat katılmıştır (İnan 1981).

Mustafa Kemal Atatürk, 5 Ocak 1931 Bursa, 2 Şubat 1931 İzmir, 3 Şubat Aydın, 4 Şubat Nazilli, 7 Şubat Balıkesir, 11 Şubat Silifke, 12 Şubat Mersin, 13 Şubat Malatya, 17 Şubat Adana, 1 Mart 1931’de Konya Türk Ocağı binalarını ziyaret ederek şunları söylemiştir: *“Türk Ocakları CHF’nin kültür şubeleridir. Fikri hayatta millete mürebbilik yapacak ilimi iktisat, siyaset ve güzel sanatlar gibi bütün hars sahalarında vatandaşları yetiştirmek için pişvalık edecektir. Ocaklılar CHF programını vatandaşlara izah etmekle asıl vazifelerini yapmış, mefkûrelerine en büyük hizmeti etmiş olurlar”* (Milliyet 1931).

Türk Ocakları siyasi ve sosyal kurtuluşun reçetesi olarak eğitimi işaret etmişlerdir. Ancak kastettikleri eğitim örgün sistemde verilen standart eğitimin dışında ancak onunla beraber, topyekûn bir halk eğitimini kapsamaktaydı. Türk Ocakları, Türk kültürünü halk tabakaları arasında geniş manası ile yaymak amacını güdüyordu. Türk Ocakları halka doğru gitmeyi, halkı görmeyi, halkı öğrenmeyi temel ilke edinmişti. Bu amaçla aydın ve gençlerin halk ile temasa geçmelerini, özellikle Anadolu’ya gitmelerini, halkın yaralarının sarılmasına yardımcı olmalarını tavsiye etmiştir. Türk Ocaklarının açılışından sonra konferanslar, konserler ve temsiller sonucu büyük bir kitleyi çevresine toplamaya başlaması üzerine Ocak merkezi, Beyazıt’ta bir konağa taşınmış ve bu konağın bahçesine 600-700 kişi alabilecek bir sinema salonu yaptırılmıştır. (Sarıнай 2005) Türk Ocağı halkın aydınlatılması için konferanslar düzenlemiş ve bu konferanslar büyük ilgi görmüştür. 1918 yılında toplanan İstanbul Türk Ocağı kongresine sunulan İdare Heyeti Raporunda 1913-18 yılları arasında 500 konferans verildiği, konferansların gençlik ve halk arasında etkili olduğu yazmaktadır Türk Ocakları bu dönemde mevcut yapıda yapılması imkânsızmış gibi görülen işlere de imza atmış Türk kadının ilk defa sahneye çıkışı Türk Ocağı sahnelerinde gerçekleşmiş, sosyal hayata katılımı ocaklar vasıtasıyla başlamıştır (Karaer 1992).

Osmanlı Devleti’nin yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra da eğitim faaliyetlerine aralıksız devam eden Türk ocaklılar inkılâpların halka öğretilmesi için gerek Ankara’da gerekse taşra şubelerinde yaptıkları konferanslarda inkılâpların anlatılmasına özel bir önem vermişlerdir. Anadolu’daki şubelerde inkılâpları açıklamak ve köylülere benimsetmekle görevli irşad heyetleri kurmuşlardır (Sarıнай 2005).

1926 Kurultayında Ocaklara faaliyet alanı itibarıyla daha somut hedefler verilmesi savunulmuş ve sonuçta Türk Ocakları Mesai Programı adı altında bir faaliyet programı hazırlanmıştır. Buna göre her ocak Cuma günleri halkın eğitimi amacıyla düzenli olarak sahasında uzman konuşmacıların vereceği konferanslar tertip etmekle yükümlüydü. Bütün şubelerde halka açık kütüphane oluşturulmalı ve okuma salonları kurulmalıydı. Ocaklar içerisinde buldukları bölgenin özelliklerine göre milli sanatlarla ilgili sergiler açmalı, kültür müzeleri oluşturmalıydı. Ayrıca ocaklarda imkanlar nispetinde ücretsiz muayeneler yapılmalı, büyük ticari merkezlerde yabancı dil kursları açılmalı, bölgesel üretim arttırılmaya çalışılmalı, halka batı medeniyeti telkin edilmeliydi (Sarıay 2005). Ocakların kendisini feshine kadar devam eden konferanslarda tarih, edebiyat, kültür, iktisat, eğitim, gençlik, sağlık, medeniyet, demokrasi ve inkılapların halka anlatılması gibi konular ağırlıkta olmuştur.

1927 kurultayında Türkçenin güzel kullanımının yaygınlaştırılması için Türk Ocaklarının Doğu Anadolu’ya yönelerek dil okulları açması, konferanslar vermesi, belediyelerle işbirliği yaparak halkın sorunlarını çözmesinin daha doğru olacağı kanaati hakimdir. Ancak bu konuda Yusuf Akçura ve Haşim Nahid Erbil farklı bir yaklaşımı benimseyerek olaya daha geniş bir perspektiften bakmaktadırlar. Yusuf Akçura, Şeyh Said İsyanını bölgedeki ağa ve şeyhlerin ittifakına bağlamış, bölgede devleti hakim kılmak için bu güçlerin tasfiye edilmesini, bunun için de mutlaka toprak reformu yapılarak halkın ağa ve şeyhlerin mahkumiyetinden kurtarılmasını teklif etmiştir. Haşim Nihad Erbil de bölgede Türk kültürünün yerleşebilmesi için öncelikle iktisadi açıdan geliştirilmemesi gerektiğine işaret eden bir konuşma ile onu desteklemiştir.

Harf İnkılâbının ardından 20 Ağustos 1928’de Türk Ocakları Merkez Heyeti tarafından bir genelge yayınlanmıştır. Bu genelgeye göre yeni harflerin süratle öğretilmesi için kurslar açılması istenilmekteydi. 20 Ağustos-20 Eylül 1928 tarihleri arasında 76 Ocakta kurs açılmış ve 1929 yılının ortalarına gelindiğinde bu kurslardan 50 bin kişi mezun olmuştur. Türk Ocakları’nın kültürel faaliyetlerine katılanlar çoğu yeniliği ve bu mekanlarda görerek kendi çevrelerinde de uygulama imkanına kavuşmuştur. 1928 Kurultayında başta Türk kültür merkezi durumunda olan Ahlat olmak üzere Diyarbakır ve Siirt gibi yerlerde Türk Ocaklarının maddi ve eleman yönünden güçlendirilmesi gereğine işaret edilmiştir. Nitekim kurultayda Doğu Anadolu Bölgesi için özel bir büro kurulmuş, diğer bölgelerden merkez heyeti için kesilen %5’lerin bu bölgeye aktarılması sağlanmış, doğudaki ocakların temel amacının Türk kültürünü ve dilini yayarak milli birliği güçlendirmek olduğu, batı bölgelerinden iyi yetişmiş elemanların

bu bölgelere gönderilerek çalışılması, ayrıca bu faaliyetlere paralel olarak, bu bölgelerin gelişmiş bölgeler seviyesine çıkarılması için de tedbirlerin alınması konusunda hükümetle işbirliği halinde çalışılması gibi faaliyetlerin yapılması kararlaştırılmıştır.

Türk Ocağı, dispenserler açmış, milli sanatları tanıtacak sergiler düzenlemiş, 22 sene Türk Yurdu adıyla bir mecmua yayınlamış, gençleri imtihanlara hazırlanmak için kurslar bankacılık, lisan dersleri vermiş, tiyatro faaliyetlerinde bulunmuştur. Bütün bunları bir araya getirdiğimizde halk eğitimi açısından önemli işler yapmışlardır.

Türk Ocakları bir siyasal ve sosyal dönüşümün parçası olarak 1931 yılında kendilerini fesh etmeye zorlanmışlardır. Türk Ocakları Kurultayının ocakların feshiyle CHP'ye intikali hakkında vermiş olduğu kararın sureti 10 Mayıs 1931'de toplanan CHP Üçüncü Büyük Kongresinde okunarak Türk Ocakları Cemiyetinin feshi ve haiz olduğu bütün hakların CHP'ye devri hakkındaki teklif oy birliği ile kabul edilmiştir (CHF 1931). Mustafa Kemal Atatürk Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile temellerini attığı ve 1935 yılı kurultayında Sivas Kongresini Cumhuriyet Halk Fırkasının ilk Kurultayı ilan ettiği düşünüldüğünde Cumhuriyet Halk Fırkası kendi çocuğu gibi görmekte ve bu partinin geçmişte millete rehberlik ve önderlik yaparak türlü olumsuzluklar içinden onu bağımsızlığına ulaştırdığı gibi cumhuriyetten sonra da milleti muasır milletler seviyesine ve çağdaş bir yaşama götüreceğine inanmaktaydı. Cumhuriyet ve onun partisi Cumhuriyet Halk Fırkası ikiz kardeş gibiydiler. Cumhuriyet Halk Partisine yapılan her taarruz, her teşebbüs aynı zamanda cumhuriyete yani devlete, inkılâplara yapılan bir saldırı olarak görülmekteydi. Mustafa Kemal Atatürk'ün çok partili demokratik hayata geçmeyi arzu etmesine rağmen bu çok partili demokrasinin de Cumhuriyet Halk Partisinin iktidarını rahatsız etmeyecek seviyede olması gerekmektedir. Bu yüzdendir ki çok partili hayata geçişte güdümlü bir muhalefet isteği söz konusu olmuş ve bu beklentiler gerçekleşmeyince bu girişimlerden tamamen vazgeçilip tek parti-tek devlet ve tek şef şeklinde rehber ve öğretici bir politika takip edilerek milletin demokrasiye geçişi için onu yetiştirmek hedefi öngörülmüştür. Türk Ocakları ve diğer cemiyetler de bu yeni durumdan paylarını almışlar böylece toplumu yönlendirebilecek tüm örgütler tek bir çatı altına toplanarak CHP denetimine bağlanmışlardır. Türk Ocakları kapandığında Journal des débats Ankara muhabiri gazetesine şu telgrafi çekmiştir: *“Yirmi senedir Türk gençliğine bizim anladığımız manada liberal terbiye veren bir cemiyet kapısını kapadı. Bunun yerine gelen cemiyetin aynı vazifeyi yapıp yapmayacağını endişe ile düşünmemek mümkün değildir”* (TBMM 1954).

3- Harf İnkılâbı

Eğitim ve dil alanında yapılan yenileşme hareketleri imparatorluk düşünce yapısından milli devlete geçişte önem taşımaktaydı. Mustafa Kemal Atatürk Türkiye Cumhuriyeti’nin hızla gelişip büyüyebilmesi ve bilhassa bağımsızlığını koruyabilmesi için eğitim üzerinde hassasiyetle duruyordu. Ancak ülkede okuma-yazma bilenlerin sayısı çok azdı ve bu şartlarda hızlı bir ekonomik ve kültürel kalkınma imkânı zor görünmekteydi. Bu yüzden köklü tedbirlerin alınması gerektiği kanaatine varılarak gerek eğitim çağı içerisindeki çocukların gerekse de okul çağı dışındaki büyük bir kitlenin eğitilebilmesi için alfabede değişiklik yapılması kararı alınmıştır. Türkçe uzun tarihi ve geniş coğrafyası boyunca pek çok alfabe kullanmış bir dildir. XX. başında Türkçe konuşan toplulukların büyük bir kısmı alfabe ihtiyaçlarını Arap yazı sistemiyle karşılamaktaydı. Osmanlılarda Tanzimat, Rus esareti altında yaşayan Türklerde ise Ceditçilik olarak gelişen yenilik hareketleri esnasında Arap yazı sisteminin ıslah edilmesi, yönünde çeşitli fikirler ortaya atılmıştır (Öner 1999). Tanzimat döneminde yetişen Türk aydın kuşağı, bilgilerini birikimlerini, fikirlerini halka yaymak amacıyla basın-yayın konusuna büyük önem vermiş böylece kamuoyunda okuma-yazma, dil, eğitim ve kültür ve alfabe sorunları gündeme gelmiştir (Tongul 2004). Sultan Abdülaziz döneminde Münif Paşa, padişaha alfabe ile ilgili bir rapor sunarak mevcut alfabeği kullanmanın güçlüklerinden Latin harflerinin ise kolaylığından bahsetmiştir (Budak 2004). 1870’lerde Ali Suavi Latin alfabesine geçilmesine itiraz edenlere şu cevabı veriyordu: *“Bu bir akıl işidir, dinle ne ilgisi var? Bir millet okuma yazmayı kolaylaştırmak için istediği yazı şeklini seçebilir”* (Korkmaz 1992). Türkçenin Latin Alfabesiyle yazılması Türkoloji çalışmalarının geliştiği batı ülkelerinde yüzyıllarca önce başlamıştı. Osmanlı Devletinde yazı meselesini çözmek için ilk resmi girişim 1909 yılında Maarif Nezaretinde bir *“İmla Komisyonu”* kurulmak suretiyle yapılmış 1914 yılında ise İmlâ ve Lügat Encümenlerinin yanı sıra bir de İslahat-ı İlmiye Encümeni kurulmuştur. Bunların dışında 1912 yılında *“İslâh-ı Hurûf Encümeni”* adlı bir dernek kurulmuş ve hatta aynı yıl *“İslâh-ı Hurûf Kongresi”* düzenlenmiştir (Yılmaz 2009).

Celal Nuri İleri, alfabenin değişmesi gereğinden bahsederek *“Harflerimiz kötü olup bu harflerle biz işimizi göremeyiz. Bu harflerle yazılmış cümleleri halk rahatlıkla öğrenemiyor ve bu durum ilerlemeye engel oluyor, halkta aydınlanma isteğini söndürüyor. Onun için harfleri iyileştirme gibi boş ve faydasız önlemlere başvuracağımıza bir an önce büyük bir cesaretle Latin harflerini kabul etmeliyiz”* demiştir (Yüceer 2002). Hatta Enver Paşa Birinci Dünya Savaşı sırasında bitişik harfli yazı yerine ayrık harfli yazıyı askerler için kabul ederek orduda okuryazarlığı yaymak tecrübesine girmiş ancak savaş başlayınca bu girişim

devam ettirilememiştir. Mustafa Kemal Atatürk için de harf inkılâbı meselesi cumhuriyet ile ortaya çıkmış bir mesele değildir. O daha Suriye’de yüzbaşı iken harf inkılâbı ile ilgili tasarılarını defterine not etmiştir (Ünaydın 1954). 1907 yılında Selanik’te Bulgar Türkologlarından İvan Manalof’a da şöyle söylemiştir “*Batı medeniyetine girebilmemize engel olan yazıyı atarak Latin kökünden bir alfabe seçmeli*” (Kaskatı 1948) Yine, daha Temmuz 1919’da Mazhar Müfit Kansu’ya zaferden sonra yapılacakları not ettirirken “Latin harfleri kabul edilecek” diye yazdırmıştır (Kansu 1986).

1922 yılında Büyük Taarruzun hemen öncesinde arkadaşlarıyla yaptığı sohbette ise “*Adnan, sen tıbbiye ile ordunun en önce garplulaşmasından dolayı ilerlediğini söyledin. Biz şimdi bütün memleketi garplulaştıracağız*” demiş ve Latin harflerinin kabulünün gerektiğini ilave etmiştir (Adivar 1981). 1923 İzmir İktisat Kongresi’nde kongrenin işçi delegelerinden İzmirli Nazmi Bey ile iki arkadaşı kongreye Latin harflerinin kabulüne dair bir takrir vermişlerdir. Kongre başkanı Kazım Karabekir Paşa, Latin harflerinin İslam birliğini bozacağı gerekçesi ile kongrede okunmasına gerek görmemiş ve konu tartışılmadan Maarif Vekâletine havale edilmiştir (Hakimiyeti Milliye 1339).

Cumhuriyetin ilk yıllarında harf inkılâbı gerek resmi makamlarca gerekse de basın ve aydınlar arasında tartışılan bir konuydu. 1924 yılında İzmir Mebusu Şükrü Bey ülkemizde her şey eğitimimizi geliştirmeye uğraşırken hatta dinimiz bile okuyun derken hala eğitimde geri kalmışsak, hala okuma yazma oranı düşükse bunun suçunu yöntem eksikliğinde aramayalım diyerek kendi kanaatini şöyle açıklamıştır :“ *Bu büyük derdin vahim noktası yegâne kabahati Arap harflerdir. Arap hurufatı, Türk lisanını yazmaya müsait değildir*” (TBMM 1340). Mecliste Şükrü Saraçoğlu gibi alfabenin değiştirilmesine taraftar olanlar olduğu gibi Çorum Mebusu İsmail Kemal Bey gibi buna taraftar olmayanların da olduğu bilinmektedir. İsmail Kemal Bey’in Mart 1925 tarihli konuşmasından biz o günlerde tahsilini yurt dışında yapan gençlerin kurmuş oldukları Latin harflerinin kabul edilmesi ile ilgili bir dernek olduğunu hatta örnek bir alfabe bile bastırıp mecliste milletvekillerine takdim ettiklerini anlıyoruz. İsmail Kamil Bey, fikirlerini soran bu gençlere “*Lâtin harfleri üzerine uğraşacaklarına, kendi elifhamız üzerinde uğraşmalarını*” tavsiye etmiştir. Ancak alfabe değişikliğinden yana olmayan İsmail Kamil Bey bile mevcut durumdan rahatsızdır ve bu rahatsızlığını şöyle dile getirmiştir: “*Buna bir çare bulunsun, fazla harfler varsa çıkarılsın, eksik varsa ikmal edilsin*” (TBMM 1341).

3 Mart 1924’te Tevhidi Tedrisat Kanunu ile öğretimin birleştirilmesi, 26 Aralık 1925’te uluslararası takvim ve saat ölçülerinin kabulü, 20 Mayıs

1928’de Arap rakamları yerine uluslararası rakam şeklinin kabulü yazı inkılâbı için öncülük yapmışlardır diyebiliriz. Mustafa Kemal Atatürk harf inkılâbının sırası gelmiş olduğuna 1927 yılında karar verdi. Bu yılın ve 1928’in kış ayları fikrî hazırlıklarla geçti ve konunun ilk defa kamuoyuna duyurulması da 8 Ocak 1928’de gerçekleşti. Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt Ankara Türk Ocağındaki konuşmasında Latin harflerin kabul edilebileceğini bildirdi. Böylece konu bir bakıma resmi ağızdan da duyurulmuş oluyordu (Yılmaz 2009). Yaz mevsiminin ilk aylarında ise kapsamlı çalışmalar başladı. Mustafa Kemal Atatürk, bütün çalışmaları bizzat idare ediyor, değişik milletlerin alfabeleri ve Türkçenin imla kuralları üzerinde bizzat tetkikler yapıyordu. Bakanlar kurulu kararıyla yeni Türk alfabesini hazırlamak amacıyla oluşturulan dil encümeni ilk toplantısını 26 Haziran 1928’de yaptı (Yüceer 2002). Bu çalışmaların ardından Mustafa Kemal Atatürk bu inkılâp hareketini yasa haline getirmeden önce halka anlatmak ve halk desteğini kazanmak için Ağustos ve Eylül ayları boyunca Tekirdağ, Bursa, Çanakkale, Maydos, Gelibolu, Sinop, Samsun, Amasya, Türhal, Tokat, Sivas, Şarkışla ve Kayseri’yi kapsayan bir yurt gezisine çıktı (Yılmaz 2009).

31.10.1928 tarihli *“Türk Harflerinin Kabul Ve Tatbiki Hakkında Başvekâletten Mevrut (1/266) Numaralı Kanun Lâyhisi”*nda gerekçe şu şekilde gösterilmiştir: *“Türk dili şimdiye kadar bünyesine uymayan Arap harfleri ile yazılıyordu. Arap harfi sistemi bir taraftan lisanımızın muhtaç olduğu sadalı harfleri ihtiva etmiyor, diğer cihetten Türk hakkıyla telaffuz eyleyemediği bir takım seslere malik bulunuyordu. Bu yüzden Türk çocuğu ana dilini yazabilmek için uzun zaman muayyen kalıpları bellemek ızdırarında kalıyor; hayali zihninde mevcut olmayan yeni bir kelimeyi doğru yazmak veya okuyabilmek için uzun uzadıya Arap ve Acem sarfkaidelerini bilmesi lâzım geliyordu. Bu halin meydana çıkardığı zorluklar herkesçe malumdur. Medenî bir yazının muttarit imlâya sahip olması iktiza ettiği halde eski yazı ile buna da inkân bulunmuyordu...”* Nitekim 1 Kasım 1928’de *“Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun”* ile *Arap harfleri yerine Lâtin esasından alınan harfler yani Türk harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir*” (TBMM 1928). Mustafa Kemal Atatürk Latin harflerini baştan sona kadar *“Türk Harfleri”* olarak adlandırmış ve bunları Türk inkılâbının asli malzemesi olarak kabul etmiştir (Korkmaz 1992).

4- Millet Mektepleri

Harf İnkılâbının yapılmasının ardından bu hareketin sonuçlarının alınabilmesi için büyük bir eğitim seferberliğine gidilmesi gerekmektedir. Özellikle kırsal kesimlerde oturan halkın bir an önce yeni sistemle eğitilmesi ve medeniyetin ilk basamağı olan okuma-yazma yetisini kazanması yani halkın eğitilmesi gerekiyordu. Ancak bunun çözümü için yapılabilecek pek

fazla imkân yoktu. Zira gerek eğitici kadro gerekse de teknik durum buna elverişli değildi (Şimşek 1986). Bu noktada ise mevcut eksikliği giderebilmek adına devreye Millet mektepleri girmiştir. Türk Alfabesi kabul edildiği gün Başvekil İsmet Bey *“Hükümet, bütün memlekette millet mektepleri halinde, işinde, tarlasında, fabrikasında çalışan vatandaşların ayaklarının ucuna getirilen kolaylıkla öğretecek muallimlerle, kolay tedarik olunacak vasıtalarla bu yeni alfabeden tamamıyla istifade etmeleri için bütün mesaisini sarf edecektir. Bu mücadeleyi muvaffakiyetle neticelendirmek için vazife sadece muallimlerin değildir. Memurlarımız ve bu memleketin bütün münevver evlâtları bu sene, gelecek sene ve birkaç sene zarfında bu alfabe ile vatandaşların tamamen okuyup yazması için ellerinden geleni ifa edeceklerdir”* diyerek millet mekteplerinin kurulacağından bahsetmiştir (TBMM 1928). Nitekim çalışmalar hızlı bir şekilde gerçekleştirilmiş ve Bakanlar Kurulu'nun 11 Kasım 1928 tarihinde 51 maddeden oluşan *“Millet Mektepleri Teşkilat Talimatnamesi”*ni kabul etmesinin ardından 24 Kasım 1928'de Millet Mektepleri yürürlüğe konularak (Resmi Gazete 1928). *“Milletimizi okuryazar bir hale getirmeye ve seviyesini yükseltmeye matuf olarak vücuda getirilen Millet Mektepleri teşkilatı”* Türkiye'nin her tarafında 1 Ocak 1929'dan itibaren faaliyete geçmiştir (BCA 490.01/1.2.13).

Bu mektepler A ve B dereceli, sabit ve seyyar olmak üzere iki kısımdı. Mektebi olan her şehir ve köyde açılan dershanelere sabit; okulu bulunmayan yerlere bir devre öğretmen göndermek suretiyle açılan dershanelere de seyyar deniliyordu. Sabit ve seyyar “A” dershaneleri hiç okuma yazma bilmeyenlerden, eski harflerle öğrenim yapmış olanlara mahsustu. Bu dershanelerin öğretimi her yıl kasım ayında başlar, şubat sonunda biterdi. “B” dershanelerinin hedefi ise “A” dershanelerini bitirmiş ve okuma-yazma öğrenmiş vatandaşlara daha geniş bilgiler vermektir. En az 15, en fazla 40 öğrencisi olan bu dershanelerde de öğrenim süresi aynı olup bu dershanelere ilkökul dışındaki, kadın, erkek bütün vatandaşlar kabul ediliyordu (İlgürel 1981). Bu ilk dönemde eski alfabeyi bilen 427.979 kişi, hiç okuyup yazma bilmeyen 174,984 kişi millet mekteplerine devam etmek suretiyle yeni harfleri öğrenmişlerdir (TBMM 1932).

Bu tablo üzerine Başvekil İsmet Bey Mart 1929'da duygularını şöyle ifade etmiştir: *“Derhal öğrenen yüz binleri bir tarafa bırakalım bu gün millet mekteplerinde ana dilini okuyup yazmaya çalışanlar, erkek kadın, bir milyonu geçiyor. Bu sayı, tereddüdü olanları uyandıracak, başlı başına bir delildir”*. Millet mektepleri hakkında Mustafa Kemal Atatürk de benzer şekilde bir değerlendirme yaparak ve şunları söylemiştir *“Meclisinizin en büyük eseri olan, Türk harfleri, memleketin, umumî hayatına tamamen, tatbik olunmuştur. İlk müşkülât, milletin mefkûre kuvveti ve medeniyete olan muhabbeti sayesinde*

kolaylıkla yenilmiştir. Millet mektepleri, normal tedrisat haricinde, kadın ve erkek, yüz binlerce, vatandaşın nurlanmasına hizmet etti. Bu mekteplerin, daha fazla bir gayret ve şevkle idame edilmesi lâzımdır” (TBMM 1929).

Ancak Millet Mektepleri Mustafa Kemal Atatürk’ün de işaret ettiği bu gayret ve şevki çok fazla devam ettirememiştir. Millet mekteplerine ilgi ilk yılların ardından hızla azalmıştır. Arap harflerini bilen vatandaşlardan 1928-1929 senesinde 427.979 kişi halk mekteplerine devam etmek suretiyle yeni harfleri öğrendiği halde 1929-1930 senesinde bu oran 396.484, 1930-931 senesinde 127.383’e inmiştir. Millet Mekteplerinde hiç okuyup yazma bilmeyenlerin miktarı 1928-1929 senesinde 174.984 iken; 1930-31 senesinde 39.779’a inmiştir. Milli Eğitim Vekili Esat Bey bu düşüşün sebebini ; *“İstatistikler takip edilirse millet mekteplerine devam eden vatandaşların seneden seneye miktarlarının azaldığı görülür. Bu azalma meselesi bir kısım vatandaşların “B” kurslarında da meşgul olmalarından neşet etmiştir. Şimdiye kadar millet mekteplerinde okuyanların adedi 2,5 milyonu geçmiştir”* şeklinde izah etmiştir (TBMM 1932).

Türk Milleti’ni okuyup yazar hale getirmek ve temel bilgileri kazandırmak amacıyla açılan Millet Mektepleri, halk eğitimi seferberliğinde önemli bir adımdır. Bu okulların faaliyeti 1928’den 1935’e kadar aralıksız devam etmiştir. Bu süre içerisinde 60.373 dersane açılmış, buralarda kadın, erkek, 2.486.845 vatandaş okuma yazmayı ve lüzumlu ana bilgileri öğrenmişlerdir (Baymur 1934). Halkevleri açıldıktan sonra mekteplerine destek vermişler ve kendi bünyelerinde derslikler açmışlardır. Örneğin 1937-1938 yılında halkevleri bünyesinde açılan 170 A ve B grubu derslikte 245 öğretmen tarafından 8077 öğrenciye ders verilmiştir (Maarif 1939).

5-Halkevleri

Türk milli eğitim düşüncesinin amaçlarından bir tanesi de Türk Milletini iç farklılıklarından arındırarak bütünlüğü sanat, spor, kültür öğeleriyle oluşturmak yaygın bir halk eğitimiyle halkçılık esasına uygun sınıfsız bir toplum yaratmaktır. CHP’ye göre Türkiye’de nüfusun kalabalık bir kütlesi bilgidен mahrumdu ve bu durum Türkiye için büyük bir zaaf teşkil etmekteydi. Milyonlarca köylüyü okutmak onların akademik becerilerini yükseltme işi başarılmadıkça yapılan ve yapılacak olan inkılaplar başarılı olamazlardı. Türk İnkılâbının milletın benliğine sindirilmesi lazımdı (BCA 490.01/63.242.6). Sosyo-ekonomik ve politik yaşamda ortaya çıkan önemli değişimler bu değişimi yaşayan halkın inkılapları benimsemesi için kapsamlı bir eğitime ihtiyaç olduğu hissedilince halk eğitimi alanında reform yapılması gereği ortaya çıkmıştır.

Dünyanın birçok ülkesinde halk eğitimi alanında, reformlar ve yenileştirmeler yapılmaya çalışıldı. Yapılan bu çalışmalar bölgesel-yöresel özellikler içerdiği gibi metodun planlandığı ülkenin rejimine ve siyasal yapısına göre de değişiklikler göstermiştir. Halk eğitim denemesinin ülkemizdeki ismi ise 19 Şubat 1932’de açılan “Halkevleri” olmuştur (Erim 1970). Halkevlerinin kaynağı ve etkilendiği kurumlar noktasında bize en iyi fikir verebilecek kaynaklardan biri Halkevleri talimatnameleridir. 1932 yılından itibaren halkevlerinin kapanışına kadar peyderpey yenilenen bu talimatnamelerde halkevleri adı ile Türkiye’de hayata geçirilen kurumun tamamen milli özellikler içerdiği ve orijinal olduğu vurgulanmıştır: *“Partimizin program temelleri cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılıktır. Programımız; bu ana temel prensiplerin hakimiyeti ve ebedileşmesi için bu vasıflarda kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesini, milli seciyenin Türk tarihinin ilham ettiği derecelere çıkarılmasını, güzel sanatların yükseltilmesini, milli kültürün ve ilmi hareket ve faaliyetlerin kuvvetlendirilmesini önemli vasıflar olarak tespit ve işaret eder. Halkevlerinin gayesi bu uğurda çalışacak mefkûreci vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurt olmaktır”* (BCA 490.01/1063.1082.1). Maarif Vekili Reşit Galip Bey de halkevlerinin milli ve orijinal bir yapılanma olduğunu ifade etmiştir (Hakimiyeti Milliye 1932).

Halkevlerinin temel kaynağının Türk Ocakları olduğunu söylemek afaki bir iddia olmayacaktır. Zira Türk Ocakları çalışmalarına bakılacak olursa halkevi şubelerinin büyük bir kısmının faaliyetlerini de kapsayan bir çalışma içerisinde olduğu görülebilir. Nitekim bu benzerlikten dolayı sosyolog Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu *“Bugünkü halkevleri 1911’lerde kurulan Türk Ocakları ile 1928’de Ankara ve bazı Anadolu şehirlerinde teşekkül etmiş olan Halk Bilgisi Derneklerini kaynaştırma suretiyle vücuda gelmiştir”* demiştir (Fındıkoğlu 1939). Bu iddiayı önemli kılan nokta ise Halkevlerinin ana yayın organı Ülkü Dergisinde yayınlanmış olmasıdır. Dolayısıyla CHP’nin de bu görüşü kabul ettiği söylenebilir.

Halkevleri, çeşitli ihtisas, yetenek ve arzulara göre her vatandaşın tercih edebileceği bir faaliyet sahası bulabilmesi için “Dil, Edebiyat Tarih, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycüler, Tarih ve Müze” şeklinde dokuz farklı şube halinde kurulmuştur (Talimatname 1934). Halkevlerinin halka uzanan kolları olarak düşünülen bu şubelerin toplumsal ve kültürel yaşamın tüm alanlarını kapsamaları hedeflenmiştir (Kongar 1981).

Türk Ocaklarının kapatılmasından sonraki süreçte hangi illerde halkevi açılacağı tespit edilmiş ve bundan sonra da ilgili bölgeler haberdar edilerek halkevinin açılışı için gerekli hazırlıkları yapmaları istenilmiştir. Bu noktada

19 Şubat 1932’de bina, para ve eleman bakımından halkevi açmaya hazır ve elverişli görülen Afyon, Ankara, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, İstanbul, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya, Samsun ve Aydın illerinde ve Halkevlerinin açılması ile ilgili kararlar CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından CHP İl İdare Başkanlıklarına 12 Ocak 1932 tarihli bir yazıyla bildirmiştir. Bir halkevinin açılışa hazır hale gelmesi için Kütüphane ve Yayın Şubesinin mutlaka olduğu en az üç şubenin ve şube başına asgari 25 üyenin bulunması, asgari iki yüz kişilik bir salon, kütüphane ve bir çalışma odasından oluşan ve spor yapmaya müsait bir avluya sahip olan bir Halkevi binasının ve binanın ihtiyaçlarını karşılayabilecek bütçenin temin edilmesi gerekmektedir (Türkmen 2013).

5.1. Halkevi Faaliyet Kolları

Halkevlerinin dokuz çalışma şubesinden birisi olan Dil ve Edebiyat Şubesinin gayesi Türk diline tabii hakkını vermek, yani her türlü fikri ve hissi konuları dile getirmede Türkçe’ye istiklalini kazandırmaktı (Talimatname 1940). Türk dili yabancı unsurların tesir ve istilasından en fazla korunması gereken unsur iken derin yaralar almıştı. O halde halkevlerinin asli vazifelerinden birisi de Türk dilini korumaktı (Cumhuriyet 1932). Halkevleri talimatnamesine göre şubenin görevleri ve amaçları şunlardır:

Araştırma ve Derleme:

a) Eski Türkçe serlerdeki öz Türkçe söz ve tabirleri derlemek, b) Halk dilinde yaşayıp yazı dilinde kullanılmayan Türkçe söz ve tabirler ile folklor mahsullerini toplamak, c) Eski Türkçe ve halk Türkçesinin gramer ve şive hususiyetlerini araştırmak.

İleri Sürme:

- a) Bugünkü yazı dilinde kullanılan yabancı kökten sözlerin ifade ettiği mefhumları anlatabilecek Türkçe kökten gelen sözler bulup teklif mahiyetinde olarak yayınlamak*
- b) Dile ait ve yukarıda yazılı gayenin ehemmiyetini ve imkânını ve buna ulaştırıcı yolları ve çareleri gösterir yayınlarda bulunmak*
- c) Konuşmada ve selamlaşmada öz Türkçe sevgisini yaymak*

Şubenin edebiyat çalışmalarındaki gayeleri:

- a) Edebiyat sahasında yeni yayınlara ve canlı hareketlere müsait bir hava ve heyecan uyandırmak*
- b) Yabancı dillerden gelen lüzumsuz unsurların yerini tutabilecek halk dilinde yaşayan öz Türkçe söz ve tabirlerin edebi yazılarda şuurlu bir dikkatle*

kullanılarak yayılmasını ve bu suretle edebi dilimizin ifade kabiliyetinden bir şey kaybetmemek şartıyla özleşmesini temin etmek

- c) *Edebiyatımızı dünya edebiyatındaki ilerlemelere açık tutmakla birlikte milli mahiyetini bozabilecek zararlı tesirlerden korumak*
- d) *Edebi mahsullerimiz arasında bilhassa cemiyetin ihtiyaçlarına cevap veren inkulâbımızı halk tabakalarına yayıp kökleştiren, Türk'ün engin mazideki yüksek mevkiini, tarihi şereflerini ve milli mücadelenin şanlı hatıralarını ebedileştiren sanat eserlerini çoğaltmak.*
- e) *Edebiyat sahasında yeni yetenekleri teşvik etmek”* (BCA 490.01/1063.1082.1).

Parti programında “*Güzel sanatlara, bilhassa musikiye, inkulâbımızın yüksek tecellisi ile mütenasip bir surette ehemmiyet vereceğiz*” diyen CHP sanatı bir milletin medeniyet ölçüsü olarak kabul etmekteydi. Bu anlayışla “*sanatın gelişmesini bir inkulâp zarureti ve milli bir dava olarak ele almış*” (BCA 490.01/3.12.37) Türk Milletini “*ilim ve fenne dayanan, güzel sanatlara tutkun, milliyetçi, ilerleyici bir toplum haline getirmeye*” uğraşmıştır (Milli Şef 1942). Güzel Sanatlar Şubesi, edebiyat ve temsil dışında kalan bütün güzel sanat dalları ile meşgul olmak vazifesini üzerine almıştır (CHP Halkevleri 1940). Edebiyatçılar dışındaki amatör veya profesyonel güzel sanat mensupları bu şubede toplanmışlardır. Ancak temsil işleriyle uğraşanlar da başlı başına bir şube kurduklarından Güzel Sanatlar Şubesinin çalışmaları müzik, resim, heykel, mimari ve süsleme sanatı ile sınırlı kalmıştır (Ünal 1940).

Bir il merkezinde, ilçede veya kasabada halkevi açılabilmesi için elzem olan üç şubeden birisi Kütüphane ve Yayın Şubesi idi. Kütüphanelerin, halk bilgisinin ilerlemesinde başlıca etken olduğu bilinen bir gerçektir (BCA 490.01/1063.1082.1). Bundan hareketle halkevleri kurulmadan önce de CHP parti programlarında “*kitap, neşriyat ve kütüphane işleri parti için mühimdir*” ibaresi geçmekteydi (C.H.F. Program 1931). Behçet Kemal Çağlar “*Kütüphanesiz halkevi kanunsuz devlet kadar acayip bir şey sayılsa yeridir. Binanın en geniş, en aydınlık yerlerini kütüphane için ayırmalı, rahatlığın intizamın ev içinde ilk tesisine başlanılan yer kütüphane olmalıdır*” (Çağlar 1937) diyerek konuya CHP'nin bakış açısını da ortaya koyarken Genel Sekreterlik tarafından Halkevlerine gönderilen tebliğlerde de “*Memlekette kitap okutmak zevk ve ihtiyacını yaymak, halkevlerimizin önemli ödevlerinden başta gelenidir” bu itibarla her halkevinin en iyi işleyen, en düzgün olan kısmının kütüphane olması gereklidir*” denilerek halkevlerinin konuya hassasiyet göstermeleri talep edilmiştir. Bulunduğu şehir ve kasabada başka bir kütüphane bulunsa bile her halkevi kendi kütüphanesini kurar veya kuruncaya kadar bulunduğu

yerdeki kütüphaneyi himaye ederdi. Şubeye verilen net emir “*milli harsı beseleyecek eserleri fuzlalaştırmak ve okuma zevkini uyandırmak için mümkün olan her tedbiri almaktı*” (C.H.F. Halkevleri 1932). CHP Genel Sekreterliği tarafından Halkevi kütüphanelerine her sene halkevlerinin gayesi ve muhitin özellikleri göz önünde bulundurularak yetkili bir komisyon tarafından seçilen binlerce kitap gönderilmiştir (BCA 490.01/995.841.1). Şubenin üzerinde durduğu bir diğer konu da yayıncılıktı. Halkevlerinin bütün yayınlarını bastıran Halkevleri Kütüphane ve Yayın Şubelerinin faaliyetleri üç başlık altında toplanabilir:

- 1- *Mahalli tarih, halkiyat ve hayat tetkiklerine ait olan yahut da bir gezginin, bir çalışmanın, bir kutlamanın tafsilatını veren broşürler*
- 2- *Muhitin tarihini veren, halkiyatını inceleyen, muhitte yetişen büyüklerin eserleri ve hayatlarını anlatan kitaplar*
- 3- *Dergiler veya mahalli gazetelerde devamlı sayfalar* (Halkevleri 1940).

Her şube hazırlayacağı eseri komitesinin kararı ile idare heyetine, idare heyeti de bu eserin basılmasına karar verdiği takdirde müsveddeleri kütüphane ve yayın komitesine verirdi. Şube de bunları ödeneği nispetinde sıra ile ve bir numara altında bastırırdı. Halkevlerinin çıkarttıkları dergiler hariç olmak üzere diğer bütün yayınları ücretsiz olarak dağıtılmaktaydı (BCA 490.01/ 937.637.1).

Geniş halk tabakalarının yetiştirilmesinde, topluluk hayatının gelişmesinde “*terbiye ve telkin vasıtası*” tiyatronun büyük etkisi ve faydasının bulunduğu geçmişte de günümüzde de kabul edilen bir görüştür (CHP Halkevleri 1942). Okuryazar olması koşulu bulunmaksızın geniş bir kitleye doğrudan bir etkileşim ve iletişim içinde hitabeden tiyatro, iyi seçilmiş bir konu dağarcığı ile kültür kalkınmasının etkin bir aracı olabilmektedir (San 1989) Basın-yayını takip edemeyen, kitap okumaya imkan bulamayanlar yeni fikirler içeren eserleri sahne sayesinde tanıma fırsatını yakalayacaklardı (Halkevleri 1940). Halkevleri Temsil Şubelerinin çalışma şekilleri talimatnamelerde şu şekilde açıklanmıştır: “*Halkevleri Temsil Şubeleri temsil sanatına heves ve yeteneği olan kadın ve erkek azadan oluşan bir temsil grubu teşkil ederler. Şubenin amacı; “Halkevlerinde bir hayat ve hareket uyandırmak, şehir ve kasabaların tiyatro ihtiyaçlarını gidermeye yardım etmek, gençleri güzel ve serbest konuşmaya alıştırmak, tiyatro sanatçısı olabilecek kabiliyetlerin kendilerini göstermelerine imkan vermek, iyi hatip yetiştirmek, memleket ve toplum için faydalı telkinlerde bulunmak*” (BCA 490.01/1063.1082.1). Temsil şubeleri eldeki eserleri rastgele oynayarak değil tiyatro sevgisi ve anlayışı etrafında toplanarak gelişmeyi amaçlamışlardır. Asıl görevleri bu sevgiyi beslemek,

yaymak, onu sağlam temelli bir zevk ve anlayış haline getirmektir (C.H.P Halkevleri 1945). Halkevleri tiyatro kolları yönetmeliğinde oyun dağıtıcılığını ilgilendiren iki belirgin görüş vardır. Birincisi köylünün, kentlinin tiyatro gereksinimlerini karşılamak ikincisi ise ülke ve toplum için yararlı öğretilerde bulunmak. Birinci görüşte yer alan düşünce her çağdaş toplumun uyguladığı bir sanat kuralıdır. Seyircinin ekonomik ve toplumsal ve ruhsal yapısı, kendi gereksinimi olan sanatı tiyatroyu benimseyecektir. İkinci görüşün temel dayanağı ise Türk İnkılâbıdır. Bu sebepten Halkevlerinde oynanan oyunlar şu özellikleri taşımalıydı: “*Yeni Türk toplumun çağdaş yaşamını bütünlemeli, milli duyguları doyurmalı, inkılâp ilkeleri ışığında milli sorunları işlemeli, inkılâbın dünyaya görüşüne uygun halk yaşamı, değişimler ilerlemeler konu edilmeli, her sınıfa seslenebilen eğitici türden oyunlar olmalı*”. Halkevlerinin milli birlik ve bütünlüğü pekiştirme çabasından dolayı halkevlerinde bu amaca yönelik oyunların oynanması gerekiyordu (Karadağ 1989).

Türkiye’de sporculuk faaliyetleri Meşrutiyet’in ilk senelerine tesadüf eder. Bu dönemde tek kayda değer gelişme İttihat ve Terakki döneminde gerçekleştiyse de onun da kısa süreli bir dönem olması dolayısıyla izciliğin gelişimi dışında bir başarı sağlanamamıştır (Apak 1938). Osmanlı’nın son dönemlerinde sporun yalnız hevesli ve meraklı gençlere mahsus bir uğraş sayılması genel bir yargıydı. Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra spor konusunda ilk ciddi kıpırdanmalar yaşanmıştır. Türk İnkılâbının amaçlarından biri de Türk devleti ve milletinin çağdaş ülkeler seviyesine çıkabilmesi olduğundan spor ilk defa bir millet davası olarak algılanmıştır (Belge 1933). Halkevleri spor şubeleri, sporu bir lüks olmaktan çıkarıp ihtiyaç halinde kabul ettirmeye, okumak, yazmak, yemek, içmek nasıl hayati bir zaruretse sporun da öyle olduğunu ispata büyük gayret sarf etmişlerdir (Çağlar 1939) Halkevleri spor şubelerinin amacı hiçbir zaman bir yıldız veya bir rekortmen yetiştirmek olmamış millet için ve millet ölçüsünde spor hedefi güdülerek “*birinci gelen tekler değil; sağlam yapılı güzel gövdeli ve inkılâp ahlaklıyatını benimsemiş yüz binler*” (Demoor 1935) yetiştirebilme hedefine ulaşmaya çalışılmıştır. Halkevleri daha ziyade okul, kışla ve spor kulübü dışında kalmış vatandaşların topluca sağlığını ve neşesini koruyacak olan beden hareketleriyle spor oyunlarını ele alarak ve bunları bir vasıta olarak kullanarak, sporun hakiki manasını kavratmaya çalışmışlardır.

“*Türk köylüsünün ufkuna medeniyetin ışığını ve gönline aydın gençliğin kardeş sevgisini götürmek için çalışmak isteyenlerin büyük karargâhı halkevleri*” ve bunun da aracı Köycülük Şubesi olarak düşünülmüştür (Milliyet 1932). Köylünün aydınlanması çalışmalarını üstlenen halkevlerinin taşıdığı önem, hizmetlerin köye götürülmesi, çalışmaların köyde yapılmasıydı. Şubeler vasıtasıyla köylülerle doğrudan temasa geçilmiş ve sorunlarının halledilmesi

için çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Halkevinin yapacağı köycülük çalışması yalnız köycülük şubesine kayıtlı üyelere ve bunlar içinden de komiteye seçilmiş olanların değil tüm bir halkevinin sorumluluğundaydı. Halkeviler kendilerini orduya benzetiyorlar ve ordularının nihai zafere ulaşması için hep birlikte mücadele etmenin gerekliliğini biliyorlardı (Tuğrul 1945). Dolayısıyla köye gitmek, köye bir şeyler götürmek, köylüyü kendilerine ısındırmak, köyün sıhhi ve sosyokültürel gelişmelerine ve köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve dayanışma duygularının kuvvetlenmesine çalışmak bütün halkevlerinin ülküsü olmuştur diyebiliriz (BCA 490.01/30.135.2). Halkevleri çalışma talimatnamesine göre şubenin görevleri şu şekilde tanımlanmıştır: “*Köycüler şubesinin esas vazifesi köylerin sıhhi, medeni gelişimine köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve yardımlaşma duygularının kuvvetlenmesine çalışmaktır. Çevre köylerin halkevine halkevi mensuplarının da müsait mevsimlerde köylerde tertip edilecek kır bayramlarına davet suretiyle birleşme vesileleri yaratmalıdır. Halkevinin dersbane ve kurslar şubesi ile çalışma birliği yapmak suretiyle mümkün olan yerlerde köylüyü okutmaya çalışmak, temasa girilen köylerde 15 günde bir okuma-yazma bilmeyen köylülerin mektuplarını yazmak ve içtimai yardım şubelerinin yardımıyla hasta köylülere şehirdeki hastanelerde muayene ve tedavi sırasında yardım etmek. Gazi ve şehit köylülerin ailelerini himaye ve bunların kasabada kendileri için resmi işlerini halletmek görevleri arasındadır. Bütün köy öğretmenleri hayat ve mevcudiyetlerini köylünün yükselmesine ve saadetine vakfetmiş olmakla, halkevi köycülük şubesinin tabi azasıdır*” (BCA 490.01/1063.1082.1).

Bilgisizliği her vasıtaya başvurarak azaltmak, mümkün olursa memlekette okuma ve yazma bilmeyen bir tek yurttaş bile bırakmamak milli kültür davasının temeli konumundaydı (Ünal 1940) Milli eğitim ve öğretim ödevini üzerine almış olan eğitim kurumlarının yanında okul çağı dışında kalmış olan vatandaşları yetiştirmek yolunda halkevlerine ve halkodalara büyük hizmetler düşmekteydi. Halkevleri ve halkodaları milli hayatın, milli eğitimin başlıca yuvaları olarak tasarlanmışlardı. Bu gözle bakılınca halkın bilgisini yükseltmek her türlü okuma yazdırma ve yetiştirme hareketlerinin ilerleyip genişlemesini sağlamak maksadıyla açılan Halk Dershaneleri ve Kurslar şubelerinin, halkevi hizmetlerinin ağır bir kısmını omuzlarına yüklenmiş oldukları görülür (Tekinsoy 2022). 1935 yılı istatistiğine göre 16.157.450 nüfusumuzdan yalnız 2.517.878’i okuyup yazma bilmekteydi. Nüfusun%84,4’ünün okuma yazma bilmediği bu tablo karşısında bu oranı indirmek ve halkın seviyesini yükseltecek her türlü okutma, yazdırma ve yetiştirme hareketlerinin ilerleyip genişlemesini temin ve himaye maksadıyla halkevleri ile halkodaları açacakları asgari bir kurs ile cahilliğin azalmasına hizmet etmişlerdir (BCA 490.01/1063.1082.1). Halk Dershaneleri ve

Kurslar Şubesi bilhassa okul dışı kalan gençler için temel okuma-yazma öğretme organlarından birisi olmuşlardır” (TBMM 1948). Halkevleri talimatnamesine göre bu şubenin vazifeleri şunlardır: *1-Buldukları bölgede halkın eğitim kültür ve görgüsünü arttıracak her türlü teşebbüse yardım etmek ve kurslar açmak, 2-Ders ve kurslarda vatandaşların fikri seviye ve tahsil derecelerine göre okuma-yazma, tarih ve yurt bilgisi, medeni bilgiler, yabancı dil, hesap, muhasebe usulü gibi hayatı kazanmak için faydalı olan bilgileri vermek. 3-Halkevlerinde açılacak ders ve kursların öğretmenlikleri fabridir. 5-Halkevleri müsait olmadığı takdirde dersane ve kurslar tedarik edilecek başka münasip yerlerde açılır. 6-Halkevlerinin açacağı dershanelerin ve kursların idareleri bu şube komitesinin yapacağı ve Halkevi idare heyetinin tasdik edeceği hususi bir talimata tabidir. Belediyeler tarafından açılmış olan dershanelere mümkün olan yardımda bulunulur. 7-Halk dershanelerinde yetişen her devre mezunlarının diplomalari bütün halkevinin katılımıyla şereflerine yapılan toplantıda törenle dağıtılır”* Halkevleri kendi muhitinde talimatnameler çerçevesinde halkın ihtiyacına en uygun kursları düzenlemekte serbest olmuşlar (Halkevleri 1938) açılan dershanelerin ve kursların idareleri şube komitesinin yapacağı ve halkevi idare heyetinin tasvip edeceği hususi talimata göre yapılmıştır. Halk Dershanesi ve kurslar şubelerinin açtıkları ücretsiz dershaneler ve kursları şu şekilde tasnifleyebiliriz: Türkçe okuma yazma kursları, Fizik, kimya gibi ilimlerin herkesin bilmesi gereken kısımlarının tatbikatıyla, dikiş, nakış, ütü, şapkacılık, çiçekçilik, mahalli ihtiyaç ve imkanlara göre muhasebe, bağcılık, arıcılık, motorculuk ve elektrikçilik vs. gibi pratik hayat sahasına giren kurslar, güzel sanatlara ait kurslar, yabancı dil kursları, ikmale kalanları yetiştirme kursları (BCA 490.01/1063.1082.1).

Halkevleri, Müze ve Tarih koluna çok önem vermişlerdir. Türk Milletinin köklerini medeniyetini ortaya çıkarmak için Tarih ve Müze’den daha iyi bir araç düşünülemezdi (Arık 1947). Milli hayatımıza ait değerli eşyanın ve belgelerin kaybolmadan diğer nesillere aktarılması büyük bir önem taşımaktaydı. Mahalli ve milli tarihle umumi tarih konuları üzerinde yazılar yazmak, konferanslar vermek, anıtları ve eski Türk sanat eserlerini tanıtmak için halkevlerinde sergiler düzenlemek, yerel tarih hakkında yapılan araştırma ve incelemeleri, ele geçen bilgileri yayınlamak, resmi makamlarla, eğer varsa çevrelerindeki müzelerle temas ve işbirliği yaparak bölgelerindeki eski eserlerin korunmasına yardım etmek, muhitlerindeki tarihi anıtları korumak, önemli gördükleri tarihi eserleri bu sahada çalışan kurumlara bildirmek, kendi muhitlerine ait kültür belgelerini toplayarak birer müze meydana getirmek, milli kültür ve etnoloji ile ilgili belgeleri toplamak ve muhafaza etmek, folklor ve etnografya bakımından değeri olan maddi eserleri toplamak ve bunların kayıtlarını tutmak, gerek halkevi muntıkasında gerekse memleketin

diğer taraflarında bulunan ressam, heykeltıraş vb sanatçıların eserlerini tüm giderler halkevine ait olmak üzere halkevi içerisinde halka tanıtmak şubenin görevleri arasındaydı (CHP Halkevleri 1944).

Halkevlerinin gayelerinden birisi de sosyal dengenin sağlanması olmuştur. Halkevi Sosyal Yardım Şubeleri bu işleri yıllardan beri yapan hayır cemiyetleri arasında koordinasyon kurmayı ve onlara yardımcı olmayı bir borç bilmekle beraber onlardan farklı olarak bunu sadece bir hayır değil vazife olarak görmüştür. Her halkevi mensubunun bir veya birkaç yoksulun derdiyle yakından alakadar olması halkçılık fikrini ve halkevi kaynaşmasını anlamış olduğuna en isabetli delil olarak düşünülmüştür. Şubenin bir diğer önemi de halkevlerinin alan ve isteyen değil veren ve başıslayan kurumlar olduğunu göstermeye ön ayak olmalarıydı (BCA 490.01/1277.247.1). Sosyal Yardım Şubelerinin çalışma alanları çok genişti. Askerlere hediye göndermek ve doğal afetlerden zarar görenlere yardım etmekten dilencilik ve ahlak düşkünlüğü ile de savaşmaya, halkevlerinde poliklinik açmaktan yoksullara iş için sermaye vermeye kadar birçok faaliyet bu şube tarafından gerçekleştirilmiştir (CHP Halkevleri 1945). Halkevleri çalışma talimatnamesinde ise şubenin görevleri şunlardır: “Şubenin esas vazifesi; halkevinin bulunduğu muntukada hakiki surette yardıma muhtaç kimsesiz kadınlar, çocuklar, maluller, dermandan düşmüş ihtiyarlar ve hastalar gibi zavallular hakkında sosyal yardım ve hislerini uyandıracak ve bu hisleri yavaş yavaş en yüksek derecesine çıkaracak faaliyet ve delaletlerde bulunmaktır. 1- Memlekette mevcut bütün hayır cemiyetlerinde faaliyetlerinin hakiki ve muvaffak kılacak surette çalışır. 2-Resmi ve özel hastane, darülaceze, dispanserler, çocuk doğum ve bakım evleri gibi sosyal yardım müesseselerinde çalışmalarını verimli kılacak ve bu müesseselerde barınanların ihtiyaçlarını daha iyi surette temin ettirebilecek alaka ve iştigalde bulunur. 3- Tedavi müesseselerinde yatırılarak tedaviye alınması lazım gelen muhtaç hastaların mahalli hastanelere kabul ve tedavilerine, başka mahalde tedavi icap edenleri o mahalle nakle yardımcı olur. Evlerinde yatan kimsesiz hastalara ve evlerinde doğuran kimsesiz muhtaç kadınlara mümkün olan yardımları yapma tedbirlerini arar. 4-Köylerden gelen tedaviye muhtaç çiftçiler ve ailelerinin şebir ve kasabalarda barındırılması ve tedavileri, fakir işçiler ve aileleri hakkında aynı yardımda bulunulması vazife sayılır. 5- İşsizlerin iş bulmalarına yardımcı olunur. 6- Şube bütün bu vazifelerini yapabilmesi için gelir yolları arar. Bu maksatla uygun zaman ve fırsatlarda bölgenin icaplarına göre müsamere tertip eder”(BCA 490.01/63.242.6).

Demokrat Parti’nin Türk siyasi hayatına girişi ile birlikte iktidar-muhalefet mücadelesi içerisinde “halkevleri” de muhalefet tarafından iktidarı eleştirmek için kullanılan önemli bir husus olarak meclis gündemine taşınmıştır. Nitekim Haziran 1946’da Adnan Menderes“ *Muazzam Halkevleri yapılarıyla bunlara*

benzer birçok binaların daha ucuz mal edilmeleri veyahut daha münasip zamanlara bırakılmaları elbette daha doğru olurdu” diyerek halkevlerini de tartışmaya açmış oluyordu (TBMM 1946). Bu tarihlerde Türkiye’de 463 Halkevi ile 4170 Halkodası vardı (BCA 490.01/1006.884.1). Demokrat Parti’nin 1950 seçimleri ile iktidarı devralmasının ardından 8 Ağustos 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5830 sayılı kanunla halkevlerinin ellerindeki gayrimenkuller alınmış ve masraflar için bütçeden para ayrılmasına son verilmiştir. Zabıt Ceridelerini incelediğimizde CHP’nin bu durumu engellemek adına olağanüstü bir çaba gösterdiğini ifade etmek oldukça zordur. Gerek iktidarlarının son yıllarında gerekse de muhalefette halkevleri konusuna bir çözüm yolu bulmaktan çok uzak bir görünüm sergilemişlerdir. DP, halkevlerini maddi gelir ve binadan mahrum bırakarak her ne kadar büyük bir kültür kurumunun yok olmasına sebep olsa da bunda CHP’nin de büyük payı vardır. CHP Halkevlerinin kendi partileri denetiminden çıkmasına yanaşmayarak veyahut halkevlerini tamamen kendi bünyesine katmayarak adeta bu kültür kurumunun yıkılmasına giden sürece göz yummuştur. Nitekim 5830 sayılı kanun gereğince devlete intikal eden binalar merkezce tek tek tespit edilerek ilgili bakanlıklara tahsis edilmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından imza edilip onaylanan 12.12.1951 tarihli bir listede İstanbul Çatalca Halkevinin İlkokul, Denizli Acıpayam Halkevinin Sağlık Merkezi, Tokat Reşadiye Halkevinin Dispanser, Kastamonu Kargı Halkevinin Ortaokul, Aksaray Halkevinin Kız Sanat Okulu, Sinop Gerze Halkevinin Hükümet Konağı, Aydın Söke Halkevinin karakol haline getirildiğini görmekteyiz (BCA 030.18.01/127.89.11)

Kaynakça

- Adıvar, H.E. (1981). *Türk’ün Ateşle İmtihanı*. İstanbul
- Akyüz, K. (1986). Türk Ocakları, *Belleten* .L/196, Ankara:TTK
- Akyüz,Y.(2005). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2004)*. Ankara: Pegem Yayınevi
- Apak, R. (1938). Onbeş Yıl ve Türk Sporü, *Ülkü*, XII/69.
- Arık, R.O. (1947). *Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu*. Ankara.
- Asaf, B. (1933). Spor Telakkimiz, *Ülkü*, 1/1, Ankara.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*. (2006). Ankara:AAM
- Aydemir, Ş.S.(1973). Türkocağından Halkevine, *Halkevleri*, 7/76
- Ayhan, H. ve Maviş H. (1994). Dârüşşafaka, *TDV İslam Ansiklopedisi*. 7/9.
- Ayhan, H. (1993). Cem’iyyet-i İlmîyye-i İslâmiyye, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1950). *Halkın Evi*, Ankara: Ulus Basımevi.
- Baydar, M. (1968). *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*. İstanbul: Menteş Kitabevi
- Baymur, F. (1943). Halk Eğitimi Davamız, *Ülkü*, Ankara.
- Budak, A. (2004). *Batılılaşma Sürecinde Çok Önemli Bir Osmanlı Aydını: Mümin Paşa*, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- BCA 490.01/63.242.6
- BCA 030.18.01/127.89.11
- BCA 30.18.1.1/13.26.4
- BCA 490.01/1.2.13
- BCA 490.01/1063.1082.1
- BCA 490.01/3.12.37
- BCA 490.01/995.841.1
- BCA 490.01/ 937.637.1
- BCA 490.01/30.135.2
- BCA 490.01/1277.247.1
- C.H.P. *Halkevleri ve Halkodalarının 1942 Çalışmaları*. (1943). Ankara.
- C.H.P. *Halkevleri ve Halkodaları 1944* (1945). Ankara: Ulus Basımevi
- C.H.P. *Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*. (1942). Ankara: Ulus Basımevi
- C.H.P. *1946 Yılında Halkevleri ve Halkodaları*. (1947). Ankara: Ulus Basımevi
- C.H.P. *Halkevleri ve Halkodaları 1944*. (1945). Ankara.
- C.H.P. *1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları*. (1946). Ankara
- C.H.P. *Halkevleri Temsil Kolları İçin Kılavuz*. (1945). Ankara.

- C.H.F. *Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*. (1931). İstanbul.
- C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*. (1934). Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.
- C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*. (1932). Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.
- C.H.F. *Program*. (1931). İstanbul: Devlet Matbaası.
- C.H.P. *Halkevleri ve Halkodalarının 1942 Çalışmaları*. (1943). Ankara.
- C.H.P. *Halkevleri 1940*. (1940). Ankara: Ulusal Matbaa.
- C.H.P. *Halkevleri ve Halkodalarının 1940 Çalışmaları*. (1940). Ankara.
- Çağlar, B.K. (1939). Halkevlerinde Spor, *Ülkü*. XIII/77.
- Çağlar, B.K. (1937). Halkevlerinde Bariz Çalışmalar ve Beliren Değerler, *Ülkü*, X/56.
- Demoor, Y.(1935). Beden Eğitiminin Anlam ve Önemi, *Ülkü*, 6/33.
- Dün Halkevi Açıldı; Reşit Galip Bey'in Nutku. (20.2.1932). *Hakimiyeti Milliye*.
- Erim, N. (1970). Halkevleri, *Türk Ansiklopedisi*, XVIII, Ankara: MEB
- Fahri, Z.(1939). Halkevlerinin Çalışmasına Dair, *Ülkü*, XIII/73.
- Gazi Hazretleri Türk Ocaklarının Vazife ve Vaziyetlerini Bir Defa Daha İşaret Buyurdular. (5.2.1931) *Milliyet*.
- Gedikoğlu, Ş.(1953). *Halk Eğitimi*, Ankara: İdeal Basımevi.
- Gençlik. (18.2.1932). *Milliyet*
- Geray, C.(1987). *Halk Eğitimi*, Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi
- Gümüşsoy, E. (2007). Tanzimattan Sonra Halk Eğitimi İçin Kurulan İki Cemiyet: Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ve Cemiyet-i Tedrisye-i İslamiye, *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/2.
- Halk Eğitimi Yıllığı*. (1973). Ankara: MEB Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü
- Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*. (1940). Ankara.
- Halkevleri Niçin Açıldı, Neler Yapacak? Reşit Galip Bey'in Ankara Halkevinin Açılma Merasiminde Söylediği Nutuk. (22.2.1932). *Cumhuriyet*.
- Halkevleri. (1938). *Ülkü*, XIII/69. Ankara.
- İhsanoğlu, E. (1993). Cem'iyet-i İlmiye-i Osmâniye , *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7.
- İhsanoğlu, E. (1994). Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin Kuruluş ve Faaliyetleri, *X. Türk Tarih Kongresi'nden Ayırbaşım*, Ankara.
- İhsanoğlu, E.(1987). Osmanlı İlmi ve Meslekî Cemiyetleri, *1. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu*, İstanbul.
- İlgürel M.(1981). Millet Mektepleri, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul.
- İnan, A. (1981). *Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler*, Ankara.
- Kansu, M.M. (1986). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara: MEB

- Karaer, İ.(1992). *Türk Ocakları(1912–1931)*, Ankara: Türk Yurdu Neşriyat
- Karadağ, N. (1989). Halkevleri Oyun Dağarcığı:1932-1951, *Erdem*, 5/13.
- Kaskatı, A.N. (19.08.1948). İvan Manolof’tan: Selanik’te Atatürk’e Ait Bir Hatıra, *Cumhuriyet*.
- Kongar, E. (1981). *Atatürk ve Devrim Kuramları*, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1992). *Atatürk ve Türk Dili Belgeler*, Ankara:TDK
- Köni, Y.K (1937). Halkevinin Yıldönümü, *Görüşler*, 1/1.
- Kurt, İ. (2000). *Yetişkin Eğitimi*, Ankara.
- Latin Hurufatı Kabul Edemeyiz, (5.3.1339). *Hâkimiyet-i Millîye*.
- Maarif 1937-1938 İstatistiği*.(1939). İstanbul: Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü.
- Milli Şef İsmet İnönü’nün Üç Söylevi. (1942). *Söylevler 1932-1941*, Ankara.
- San, İ. (1989). Tiyatro ve Halk Eğitimi, Ankara *Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5/3.
- Sarınay, Y. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, İstanbul: Ötüken Yayınları
- Şahbaz, N. Kemal ve Bağcı H. (2008). Halka Okuma Yazma Öğretmede İlk Önemli Kurum: Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye ve Yayınları, *Ege Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9/1.
- Şimşek, A. (1986). Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 108.
- TC. Resmi Gazete*. (24.11.1928).
- Türk Ocağı Nizamname-i Esas ve Dâhiliyesi*, (1328) İstanbul.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (24.II.1954). *Kırk dokuzuncu İnikat*.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (25.2.1340). *Yüz Onbirinci İçtima*.
- TBMM Zabıt Ceridesi.(7.3.1341).*Yetmiş Birinci İçtima*.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1.11.1928). *Birinci İnikat*.
- TBMM Tutanak Dergisi.(5.VI.1946). *Elli dokuzuncu birleşim*.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (25.VI.1932). *Yetmişinci İnikat*
- TBMM Zabıt Ceridesi. (4.3.1929). *Kırkuncu İnikat*.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1.11.1929). *Birinci İnikat*.
- TBMM Tutanak Dergisi. (6.VIII.1951). *Yüz dokuzuncu Birleşim*.
- TBMM Tutanak Dergisi. (20.XII.1948). *Yirmi birinci Birleşim*.
- Tekinsoy, B. (2022). Halk Eğitiminin Taşra Uygulamalarına Bir Örnek: Çorum Halkevi Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesinin Faaliyetleri, *ASOBİD*, 12.
- Tongul, N. (2004). Harf İnkılabı, *Atatürk Yolu*, 53/54

- Tuğrul, M. (1945). Halkevleri ve Köycülük, *Ülkü*, 7/79.
- Türk, H.S.(1968). Niçin Halk Eğitimi?, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1/1-4
- Türkmen, İ. (2013). *Kastamonu Halkevi ve Türkiye'nin Modernleşme Sürecine Katkıları (1932-1951)*. Ankara: Berikan Yayınevi
- Öner, M. (1999). Türkiye Cumhuriyeti'nin Dil Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme, *Atatürk'ün Harf Devrimi ve Türk Dünyası'na Yansımaları Sempozyumu*, Trabzon.
- Ünal, K.(1940). Halkevlerinin Çalışmasında Bazı Yeni Esaslar, *Ülkü*, 16/92
- Ünaydın, R.E. (1954). *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları-Hatıralar*, Ankara: TDK
- Yeşilkaya, N.G. (2003). *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, İstanbul: İletişim Yay.
- Yılmaz, M.S (2009). *Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri, 1928-1935 Kastamonu Örneği*, Ankara: Berikan Yay.
- Yüceer, S. (2002). Türkiye'nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi Millet Mektepleri, *Atatürkçü Bakış*, 1/1.

